

Jan Jandourek

Tomáš

H

A

PTAL JSEM SE CEST

rozhovor

L

í

K

portál

Jan Jandourek

Tomáš

HALÍK

PTAL JSEM SE CEST

rozhovor

portál

Halík, Tomáš

Tomáš Halík – Ptal jsem se cest / Jan Jandourek. – Vyd. 3.

– Praha : Portál, 2010. – 384 s.

ISBN 978-80-7367-720-6 (váz.)

272-726.3 * 316.344.32 * 929 * 272 * 27-4 * 001.83-027.22 * 2-58 * 322 * 27-662:3 *
316.42"19/20" * (437.3)

- Halík, Tomáš, 1948-

- katoličtí kněží – Česko – 20. stol.

- intelektuálové – Česko – 20. stol.

- katolicismus – Česko – 20. stol.

- církevní život – Česko – 20. stol.

- intelektuální život – Česko – 20. stol.

- stát a církev – Česko – 20. stol.

- křesťanství a společnost – Česko – 20. stol.

- spiritualita – 20. stol.

- postmoderní společnost – 20. stol.

- rozhovory

- autobiografické vzpomínky

27 - Křesťanství. Křesťanská církev všeobecně. Eklesiologie [5]

929 - Biografie [8]

UPOZORNĚNÍ PRO ČTENÁŘE A UŽIVATELE TÉTO KNIHY

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele.

Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

© Tomáš Halík, Jan Jandourek, 1997, 2001, 2010

© Portál, s. r. o., 1997, 2001, 2010

ISBN

978-80-7367-720-6 (tištěná kniha)

978-80-262-0123-6 (pdf)

978-80-262-0124-3 (ePub)

978-80-262-0125-0 (mobi)

Úvodní slovo nakladatele

Když v roce 1990 přijížděly do litoměřického semináře zasloužilé postavy katolického podzemí, byli mezi nimi například pozdější děkan pražské teologické fakulty Václav Wolf, ikona protikomunistického odporu Oto Mádr, básníci, filozofové, historikové a plejáda různých disidentů. Vynikal mezi nimi mladý a výmluvný intelektuál – Tomáš Halík. Představil nám svou vizi Desetiletí obnovy národa a své pojetí výuky na teologické fakultě. Mnozí z nás bohoslovců ho tehdy viděli poprvé a jeho civilní, necírkevní projev, brilantní inteligence a myšlenkový záběr nás uhranuly. Byli jsme samozřejmě plni očekávání, jak se bude vyvíjet dál.

V devadesátých letech se stal oblíbencem českých médií, dodnes jsou nezapomenutelné jeho polemiky s Václavem Klausem v České televizi nebo jeho angažovanost v boji za otevřenost teologické fakulty vůči laické veřejnosti. A právě kniha rozhovorů Jana Jandourka s Tomášem Halíkem byla v té době – odvážím se toho slova – zjevením. A to nejen pro nakladatele, ale i pro veřejnost. Zástup lidí čekajících na Halíkův autogram před malým knihkupectvím Portálu v Praze v Jindřišské ulici při slavnostním „křtu“ knihy téměř zastavil dopravu a čtenáři se po knize dodnes ptají. Poprvé se v ní představil Tomáš Halík v celé šíři své košaté osobnosti a projevil v ní do té doby na našem religiózním nebi nebývalou schopnost oslovit i čtenáře vně církve. Navíc svým myšlenkám dal přesný a vycizelovaný tvar a představil své životní téma: „Hledání naděje dnes“ (*Stromu zbývá naděje*).

Snad lze také říci, že Tomáš Halík je krom jiného cestovatel – stále na cestě. Dodnes se na svých cestách ptá a mnohdy nám prostředkuje také možnosti nečekaných odpovědí. Knihu *Ptal jsem se cest* vydáváme po letech také proto, že má jako jedna z prvních Halíkových větších knih ve svých odpovědích stále nezmenšenou sílu a naléhavost.

Zdeněk Jančařík
šéfredaktor nakladatelství Portál

Motto:

Rozličnými cestami a způsoby jsem došel ke své pravdě, nestoupal jsem jen po jednom žebříku... A jenom nerad jsem se stále ptal na cestu, to se protivilo mému vkusu! Raději jsem se ptával samotných cest, raději jsem je zkoušel. Všechna má chůze byla zkoušením a tázáním – a vpravdě, odpovídat se člověk musí učit na takové otázky!... „Toto – to je tedy má cesta – a kde je ta vaše?“ tak jsem odpovídal těm, kdo se mě tázali na „cestu“.

Friedrich Nietzsche, *Tak pravil Zarathustra*

Mnoho cest Tomáše Halíka

*Kdo je Tomáš Halík? Tak bychom mohli nazvat tento rozhovor, kdyby titul-
lek podobného typu nebyl v Čechách od jisté doby poněkud kompromitován.
(Kdo je Václav Havel, ptaly se zlověstně noviny před dvaceti lety. Bylo jas-
né, že odpověď, stejně pádná jako pěst „lidové moci“, je již předem dobře
připravena.) Navíc víme, že žádná odpověď nemůže vyčerpávajícím způso-
bem sdělit, s kým máme tu čest. Naštěstí následující stránky jsou i pokusem
odpovědět na mnohé jiné otázky: Jaká byla doba, ve které jsme žili? Kdo
byli lidé, kteří procházeli novodobými dějinami české země a české církve či
intelektuálního života? Čím se zaměstnávali, co pociťovali, co je obklopo-
valo? Mnohost otázek snad dostatečně ospravedlňuje náš úmysl vést rozhovory,
které se jenom zdánlivě točí kolem jednoho – navíc neuzavřeného – lidského
osudu. Proto ani na otázku: Kdo je Tomáš Halík? nelze odpovídat (nikoli
odpovědět) bez pohlednutí na ta prostředí, kterými kněz, filozof, terapeut,
profesor a známá postava z televizní obrazovky prochází.*

*Pádem komunismu skončilo mnoho neblahých jevů v české společnosti.
O přežití jednoho z nich, totiž nutnosti „vystát si frontu“, se zasloužil právě
profesor Univerzity Karlovy a studentský duchovní Halík. Zástup lidí na něj
čeká vždy po úterní či nedělní mši v kostele Nejsvětějšího Salvátora, protože
je to nejjistější místo, kde lze jinak obtížně dostižitelného duchovního zastih-
nout. Trpělivě tu vedle sebe čekají rozechvělí snoubenci, kteří si chtějí domlu-
vit církevní sňatek, novináři toužící po rozhovoru, studenti, zájemci o zpověď,
občas nějaký známý umělec nebo návštěva z ciziny. Nejhůře dopadnou ti, kdo
se s Tomášem Halíkem znají nejlépe, protože ti si počkají, až vyřídí záležitosti
ostatních.*

*Vrací-li se kněz Halík po některé ze salvátorských studentských akcí
s hloučkem posledních návštěvníků pozdě večer setmělým nádvořím Klemen-
tina, potká jejich skupinka občas zachmuřeného muže z ochranky, jemuž se
podezřelé stíny v hlídaném památkovém objektu, který chce mít po desáté
večer už zamčený, vůbec nelíbí. Studenti se svým pastýřem asi vypadají málo
památkově. Přesto sem patří, vždyť studenti, učenci a jezuité procházeli těmi-
to místy již před staletími.*

Na chodbách Institutu základů vzdělanosti, Filozofické fakulty nebo Fakulty sociálních věd žádná ochranka nechodí. Před nástěnkami se tísní hloučky mladých lidí, kteří se přihlásili na některý z nepraktických oborů z oblasti humanitních věd a kteří měli to štěstí, že se na vysokou školu dostali. Na přednáškách o filozofii náboženství bývá plno, semináře jsou komornější. Profesor Halík umí jako mediální mág vymyslet názvy, které v indexech působí vedle kolonek s „všednějšími vědami“ poněkud exoticky: Hermeneutika smrti Boha, Mystika – anima filozofie, Náboženství v postmoderní společnosti.

Ve velké budově Emauzského kláštera se davy netlačí. Občas tu někdo zajde do knihovny Křesťanské akademie, které je Tomáš Halík prezidentem. (Prezident akademie zní podstatně lépe než označení „předseda sdružení“. Nemůžeme se zbavit podezření, že i slova akademie a prezident tu získávají trochu aristokratický nádech, který je jako šitý na míru jejich současnému nositeli a představiteli.) Křesťanská akademie však nepořádá bombastické akce, ale možná právě proto její význam přetrvá dlouho do budoucna.

Nebyla to však všechno jen vznešená místa, kde bychom mohli zlomyslně umísťovat desky hlásající, že „zde žil a působil...atd.“ Protialkoholní léčebna u Apolináře, kde pracoval jako terapeut, rozličné kotelny a byty, kde se účastnil tajných bohoslužeb, těsné učebny s rozpadajícími se židlemi, studené sákristie, to všechno naznačuje, že tato biografie není nutně jen o životě lidí „z lepší společnosti“. Před Bohem ostatně není žádné lepší společnosti. A v naší malé zemi by taková charakteristika zněla trochu divně.

Nemá cenu představovat prostředí jako letiště, přednáškové síně zahraničních univerzit a česká města a městečka, kde všude se v posledních letech tento muž, na následujících stránkách dotazovaný na svůj život, v různých rolích objevil. Je příznačné, že i v případě osobních otázek se najednou v odpovědi objevují odkazy na další a další lidi, často žijící, někdy však již dávno zemřelé. Vrátime-li se k úvodní otázce, můžeme na ni odpovědět citátem z knihy oblíbeného Halíkova autora Karla Čapka Obyčejný život. Vzpomíná-li Tomáš Halík na své předky, proměny, kterými jeho životní dráha prošla, a na lidi, se kterými se setkal, zaznívá tu ohlas Čapkových slov:

„Snad to množství, které je v nás, jsou naši předkové do bůhvíkolikátého kolena.“

„Každý z nás je my, každý je zástup, který se vytrácí do nedohledna. Jen se na sebe podívej, člověče, vždyť jsi málem celé lidstvo! Dáš-li pozor, uvidíš v každém kus sebe samého, a pak v něm s úžasem poznáš svého pravého bližního.“

Život Tomáše Halika by vystačil na více biografií a mohl by zahrnovat ještě mnohem více odkazů na známé i neznámé tváře kolegů, přátel, příznivců i odpůrců. Není totiž možné psát o jednom životě a neuvést pouta, kterými je spojen s životy druhých. Vyjádřit se to snad nejlépe dá názvem knihy napsané jiným Tomášem, totiž Thomasem Mertonem, který (s básníkem Johnem Donnem) říká: „Žádný člověk není ostrov.“

J. J.

I. CESTA K VÍŘE

K našemu prvnímu rozhovoru se scházíme v předvečer tvých devětačtyřicátých narozenin v tvém bytě kousek od Karlova mostu a kostela Svatého Salvátora. Při tvé vášni pro symboly bych hádal, že toto místo i čas pro tebe nejsou jen náhodným vnějším rámcem, ale odhalíš v nich nějaký hlubší význam. Ale nejprve: Proč tě tak zajímají symboly?

Symboly skutečně pokládám za to nejzajímavější a také nejvýznamnější, nevlivnější v lidském životě – jsou tím, co skutečně hýbe lidským světem. Symboly jsou mosty vedoucí k hlubším vrstvám skutečnosti, do dalších významových světů. Ukazují, že svět je hlubší, než se zdá povrchnímu prvoplánovému přístupu. Kdyby ses mě zeptal, k čemu mi to bylo, že jsem se v životě zabýval tolika věcmi – filozofií, sociologií, psychologií, teologií a religionistikou – a co mají tyto obory společného, dnes bych ti asi odpověděl, že mě všechny naučily snad trochu víc rozumět problematice symbolů.

Řeč sama je „symbolická akce“. Často slyšíme, že světem hýbou peníze, sex, politika, média, ideologie... Ale já bych dodal, že i síla všech těchto věcí leží v oblasti symbolů. Peníze nejsou jen ekonomickým nástrojem, jsou také symbolem. Člověku většinou nejde jen o tu sumu peněz, kterou si vydělá, ale o její „relativní“ význam: s kým se může srovnávat, jak je společensky ceněn; číslo na výplatní pásce je podobně jako auto pro mnohé lidi hlavně symbolem jejich společenské váhy. Jeden psycholog dokazoval tezi, že peníze jsou pro lidi „posvátným předmětem“, tím, že nasypal před zraky lidí do popelnice několik drobných – vyvolalo to mnohem větší pohoršení, než kdyby tam hodil jiné předměty daleko větší ceny.

Sexualita je také víc než přírodní pud, je zkušeností sebepřekročení, sjednocení v sebedarování a přijetí. Proto také může být mostem, poukazem k náboženské rovině transcendence, ke komunikaci s tajemstvím absolutna – není divu, že mystikové a posvátné texty používají tak často pro vyjádření náboženské zkušenosti erotické a sexuální symboliky. Jedni věřící manželé mi řekli, že sexualita je pro ně „modlitbou těla“, a tak pěkně vyjádřili tu existenciálně-symbolickou, sakrální hodnotu sexuality.

A politika? Tajemství toho, proč nějaká osobnost, heslo, ideologie hýbe masami a stává se politickou silou, nespočívá pouze v tom, že vyjadřuje nějaké třídní či skupinové ekonomicko-sociální zájmy. Stala se symbolem ve smyslu hlubinné psychologie, koresponduje s neuvědomělými tužbami a „posvátnými obrazy“ (C. G. Jung by řekl s archetypy) v hlubinách našeho „kolektivního nevědomí“.

Má tedy nevědomí vliv nejen na osobní život jednotlivce, ale i na společnost a její život?

Nevědomí je daleko důležitějším a mocnějším pramenem síly a motivace než všechno, co leží na povrchu, ve společenské sféře. Když s úsměvem pozoruji, jak je Václav Havel pomalu vtahován – podobně jako kdysi Masaryk – do symbolického obrazu „tátíčka“, říkám si, čím si oba tito kritičtí intelektuálové získali lidovou náklonnost, alespoň v určitých lidových vrstvách. Pomohlo jim to, že Češi mají sklon stavět intelektuály na místo chybějící šlechty, historické a mocenské národní elity, že občas vidí intelektuály jako „blanické rytíře“, zasahující ve chvílích největšího úpadku? Anebo snad oživil platonský archetyp „filozofa na trůně“, který spočívá někde v třinácté komnatě české duše? Státník má velmi těžkou úlohu, musí naplnit hned dvě vrstvy symbolu: chceme, aby nám zrcadlil to, jakými bychom chtěli být, aby byl trochu „nad námi“ a inspiroval nás, ale zároveň aby alespoň v něčem odrážel to, jací jsme nebo za jaké se pokládáme, abychom se s ním mohli identifikovat.

A prostředky masové komunikace – není to jedno velké pole hry symbolů, korespondujících s nevědomými silami v lidské psyché?

Ano, mohli bychom říci – mám-li teď licenci používat pojem symbol v tomto povídání nad šálkem čaje hodně široce – že vliv kultury, politiky i náboženství spočívá v oblasti symbolů. Ano, Bůh sám s námi komunikuje pomocí symbolů... Dobrá teologie je především hermeneutika – umění výkladu, zodpovědná, pečlivá a přitom tvořivá interpretace symbolické řeči Božího sebesdílení, „Zjevení“, jak ho podává Písmo a tradice. A religionistika je hermeneutika náboženských fenoménů vůbec. Jejím srdcem je srozumitel-

ný výklad náboženských symbolů. Symbol je tím nejskutečnějším, něčím, k čemu bych nikdy nepřipojil slůvko „jenom“ – jenom symbol. Nesmíme tak velkou věc přenechat jen současné módě pseudognostického třetění kolem symbolů, musíme o tom přemýšlet stále nově a hlouběji a vycházet z pohledu různých oborů poznání.

Jeden filozof mi také vytkl, že jsem ke slovu symbol připsal kdysi ono slovo „jenom“. Tvé zřířejší narozeniny tedy pro tebe také nejsou jenom číslem.

Nu ovšem: devětačtyřicet let, což je oněch biblických sedm krát sedm, a tedy jakési znamení plnosti. Podle hebrejských představ se za devětačtyřicet let obnoví celé stvoření, padesátý rok je pak jubilejní rok odpočinutí a oslavy. Proto považuji tyto narozeniny za významnější než tu banální padesátku, za čas k zastavení a přehodnocení. I ty naše rozhovory, ke kterým jsi mě vyzval, chápu jako součást této balance, i když trvají mé rozpaky nad tím, kde vede hranice toho, co vůbec smí a má být verbalizováno a předáno dál. Vezměme to tak: Cítím potřebu uklidit sám v sobě před padesátkou, a chceš-li být ty či kdo další svědky tohoto úklidu, setrvejte „na vlastní nebezpečí“.

Proč máš tolik rozpaků a zábran publikovat tyto rozhovory?

Při takových hovorech se často stane, že člověk vychází vstříc jak podvědomému očekávání druhých, tak diktátu vlastního narcismu a stylizuje se jako nějaký „příklad pro druhé“, pokud nepodlehne druhému extrému, exhibicionistickému sebemrskacství. Mám rád výrok, že člověk musí vždy dávat druhým příklad, a nelze-li jinak, alespoň příklad odstrašující – prý to řekl Einstein.

Řečeno ale zcela čestně a upřímně – nepovažuji sám sebe za „vzor a příklad“ pro nikoho. Připadají mi problematická a relativní všechna kritéria, podle nichž je jeden člověk „vzácnější“ a „větší“ než druhý. Každý člověk je jiný a je jedinečný. Život úplně každého člověka – s jeho hledáním, dary i omyly – má v Božích očích nekonečnou cenu. Nepochybuji o tom, že je nesmírně mnoho lidí, jejichž myšlenky i životní příběh jsou i „čtenářsky zajímavější“ než moje. Mám-li nabídnout pár zkušeností a reflexí z té dosavadní cesty, kdy jsem se skoro celé půlstoletí pohyboval v tolika různých

prostředích a situacích, poznal tolik cenných lidí, pak zdůrazňuji, že se nebudu pokoušet o „objektivní historii“, nýbrž o svědectví z mého úhlu pohledu. Ano, bude to subjektivní výpověď, jak jinak. Jeden můj přítel, když mu za totality policisté při výslechu namítali „Ale to je váš subjektivní názor!“, jim odpověděl: „Ale já žádný jiný nemám.“ Každý si ostatně musí najít svou cestu – v životě, v myšlení i ve víře a v církvi. Učitel mu nemůže dát o mnoho víc než umocnit jeho odvahu k vlastnímu hledání.

Ten, který jediný směl říci Já jsem Cesta, je natolik hluboký, hluboký božskou hloubkou absolutního tajemství, že svým Duchem utváří originalitu cesty každého, kdo ho následuje v pravdě – podívej se na tu pluralitu postav světců v dějinách církve, na jejich svéráz a odlišnost! Na duchovní cestě jsou kopie vždycky falzifikáty. Můj drahý Nietzsche právem říká ústy svého Zarathustry: Toto je moje cesta. A teď mi ukažte tu svoji!

A jak se cítíš v předvečer tak symbolicky významných narozenin?

Cítím se vděčný a dlužný. V jistém smyslu bych mohl říci, že od života už nic nečekám. Byl bych neupřímný, kdybych tvrdil, že jsem v životě neměl žádné ambice. Ale všechny mé rozumné sny se vrchovatě splnily. Neumím si svůj život představit bez dvou věcí, bez oltáře a bez univerzitní auly: jsem knězem, smím sloužit živému a rozrůstajícímu se společenství, jsem profesorem Univerzity Karlovy. Zakusil jsem v životě hodně lásky, Boží i lidské, směl jsem být žákem – a žákem opravdu dobrých mistrů – i učitelem, přítelem a tím, kdo duchovně doprovází druhé. Bylo mi dopřáno mnoho studovat a číst, mohl jsem navštívit desítky zemí, na několika kontinentech jsem měl příležitost vidět tolik krásy, seznámit se s poklady různých kultur, společně jsem mohl přemýšlet, diskutovat, hledat pravdu s tolika různými lidmi odlišných názorů... Co si mohu ještě přát? Všechno to byly dary, ne moje zásluha. Kolonka s nápisem „dostal“ je plná; kdybych teď navždy zavřel oči nebo musel všechno opustit, nemohu si naříkat, že bych byl o něco připraven.

Avšak cena života nespočívá v kategorii příjmů, toho, co člověk dostane, ale spíše v tom „dal a má dát“. Snad jsem uměl přijímat s vděčností, ale teď musím o to více vydávat. Komu bylo mnoho dáno, od toho bude mnoho požadováno. A tady se do mých narozeninových bilancí vkrádá silný pocit

dluhu, prázdných rukou, nedodělané práce. Někdy myslím na indickou tradici, v níž muž v padesáti odejde z aktivního života do pouště, jindy si myslím, že mě čeká askeze jiného druhu, askeze tvrdé práce. Ale co se týče vnější dráhy a podoby života, už nemám žádná speciální přání a ambice, někdy se dokonce modlívám slovy svatého Martina: Vezmi si mě, Pane, chceš-li, ale jestliže mě tvůj lid potřebuje, neodmítám práci!

Vraťme se ještě k místu, kde se scházíme: Je Karlův most pro tebe také nějak symbolicky významný?

Inu, most sám o sobě je „symbol symbolu“, je přece tím, co spojuje. Možnost komunikace mezi různými světy. Když jsem procházel přípravou na psycho-terapeutickou praxi, měli jsme si v rámci sebepoznání navrhnout symbolický erb; ani na chvíli jsem nezaváhal, že v jeho centru musí být most. Vždycky jsem cítil jako své hlavní poslání spojovat, alespoň troškou přispět k budování tolik potřebných mostů: mezi věřícími a nevěřícími, katolíky a evangelíky, křesťany a mimokřesťanskými náboženstvími, mezi církví a společností, vírou a kulturou, církví a univerzitou, mezi Čechy a Němci, mezi generacemi, mezi jednotlivými humanitními disciplínami, mezi duchovní péčí a psycho-terapií... Často jsem ve sporech cítil, že mohu rozumět oběma stranám a že mám tlumočit a zprostředkovávat, přemostovat. Hermes je mým dobrým patronem. Ne vždy se mi to ovšem dařilo – jednou z nevýhod je to, že jste-li na mostě, pak lidé, kteří znají výlučně jenom jeden břeh – ať levý či pravý – vás zpravidla považují za nepřátelského agenta té druhé strany, a dostáváte-li z obou stran, občas to zamrzí.

A Karlův most?

Ten pro mě byl vsutku zvláštním místem ještě daleko dříve, než jsem v jeho blízkosti začal bydlet a působit – ať už v salvátorském kostele nebo na filozofické fakultě. Někdy, když v noci nemohu spát, dělám si takové relaxační cvičení: procházím „vzpomínkovou mapou krajiny mého srdce“. Vybavuji si v rychlém sledu nejmilejší místa, která jsem směl navštívit, kde jsem se cítil šťastný, mezi nimi i taková, kde jsem zakusil „illusion déjavu“, pocit, že jsem

tam už byl a že to místo nějak silně patří ke mně a já k němu: panorama Českého Krumlova i kostelík sv. Severina v pařížské Latinské čtvrti, hráz rybníka Rožmberka i univerzitní nádvoří v Oxfordu, Zelené pleso v Tatrách a síň v pevnosti Fatepur Sirkri v Indii, pohled na kupoli svatého Petra z římského Aventina a zákoutí v Benátkách a ve staré Sieně, břeh Galilejského jezera i strmé ulice v San Franciscu, pitoreskní panoráma města Valparaisa na břehu Tichého oceánu v Chile i kláštery na stezce do Compostely, kláštery tibetských buddhistů v Nepálu na úpatích Himálaje i skály v Kokořínském údolí, katedrála v Toledu i rozkvetlá šumavská louka mezi Domažlicemi a Českou Kubicí. Ale když se ten kaleidoskop obrazů rozptyluje, vnitřní kompas míří neomylně k jednomu místu, kde se cítím nejvíc doma a u svých kořenů: do středu staré Prahy, ke Karlovu mostu.

To místo patří i do historie rodu Halíků?

Ano, tady se odehrál i kus naší rodové historie. Pocházím po meči i po přeslici ze dvou starých chodských rodů. Oba přišly do Domažlic ve středověku z Bavorska a až do sňatku mých rodičů sídlily v Domažlicích, i když Praze daly také několik zajímavých lidí: z jedné větve našeho rodu pocházel filozof Emanuel Rádl a z druhé Antonín rytíř Randa, „Jeho Veličenstva skutečný tajný rada a ministr, prezident České akademie věd a umění“, zakladatel české právní vědy. A tady, ve Staroměstské mostecké věži, stála za svato-dušních bouří 1848 barikáda, na které bojoval ve studentských legiích proti vojskům generála Windischgrätze můj pradědeček Jan Halík. A pár kroků odtud, v Klementinu, působil můj otec dlouhá léta jako pracovník Národní knihovny. Jako dítě jsem tam za ním chodíval, zvláště dopoledne na Štědrý den. Odtud jsme pak spolu šli na oběd do nějaké staropražské vinárny, ale předtím jsme se zastavili u jesliček v chrámu Svatého Salvátora. Asi bych se tenkrát divil, kdyby mi někdo řekl, že právě tento kostel bude hrát v mém životě takovou roli.

Vraťme se ještě k pradědečkovi. Ne každý se může zrovna v Čechách pochlubit předkem revolucionářem. Jako malý chlapec jsi se musel s někým takovým určitě rád ztotožňovat.

Pradědečkův portrét vždycky visel v mém pokoji a visí tam dodnes. Přes ty dvě generace jsme si i fyzicky podobní, nosil také plnovous jako já a podobu tváře tu nějak přeskočila otce i dědečka a objevila se znovu u mě. Přišel jako mladík z Domažlic do Prahy. Seznámil se tu s vlasteneckým prostředím, s Josefem Kajetánem Tylem, Petrem Fastrem a lidmi kolem spolku Repeal.

Do Prahy ovšem nepřišel jako revolucionář.

Ne, to samozřejmě ne. Byl tady nejdříve jako učedník a tovaryš. Naše rodová legenda vzpomíná na to, jak mu jakási dívka na barikádě s patetickým gestem vtiskla do ruky dýku, aby „vykonal národní pomstu“. Ta dýka byla dlouhá léta v domažlickém muzeu a dnes už se někam ztratila. Pradědeček byl potom zatčen a rok vězněn v Bílé věži na Hradě. Později se tento revolucionář dostal na takové poněkud nerevoluční místo. Stal se cukrářem, a tím zakladatelem jedné z nejstarších firem v Domažlicích. Ta firma trvala až do padesátých let, než ji komunisté znárodnili, dokonce jsem se pokusil z rodové sentimentality v rámci restitucí obnovit její jméno, ale už to nešlo navázat, byť prostřednictvím jiných. Náš starý rod mnou vymře, a zřejmě má po nás zůstat něco jiného než cukrárna. Jan Halík měl deset dětí a až do pozdního stáří udržoval styky s vlastenci. Také pomáhal po porážce varšavského povstání polským vlastencům utíkat přes hranice. Dopisoval si s Tylem a ta korespondence je zachována. Jan Halík byl Tylovým mecenášem, podporoval například jeho pobyt v Domažlicích. Ještě ve stáří měl pradědeček vlastenecký projev na hradě Rýzmburku a až do konce života byl sledován rakouskou policií.

Tím se dostáváme v našich úvahách k tvému otci. Pokračoval v revoluční nebo cukrářské tradici rodu Halíků?

Můj otec necítil k cukrářské firmě velkou náklonnost a už jako chlapec měl spíše intelektuální sklony. Redigoval studentské časopisy, psal verše, věnoval se chodské literatuře, pravidelně řečnil při odhalování pamětních desek a při jiných kulturních příležitostech na Chodsku. Jeho mládí spadalo do počátků první republiky a po převratu dokonce jako mnoho jiných vystoupil z církve. Na sklonku života mi ale říkal, že to do té matriky tehdy asi nezanesli, takže

to stejně neplatí. Otec studoval na Karlově univerzitě filozofii, českou literaturu a francouzštinu, mezi jeho profesory byl také Šalda a Pekař. Byl žákem Hýskovým, doktorskou dizertaci psal o literatuře českého obrození. Po studiích ve třicátých letech zůstal v Praze. Intelektuálové měli tehdy velké problémy sehnat místo a to se týkalo i jeho. Zasáhla moje maminka, která byla sice velmi jemná dáma, ale když bylo potřeba, dovedla být velice energická a cílevědomá. Pomohla mu najít místo – pracoval jako knihovník v pražské Městské knihovně – a tak mohla být uprostřed třicátých let svatba, když oběma bylo už přes třicet. Rodiče se nastěhovali do pražského bytu na Pankráci, kde jsem pak i já strávil prvních dvaadvaceti let svého života.

Kdo tehdy patřil do okruhu přátel tvých rodičů?

Jejich nejbližším přítelem byl Zdeněk Bořek Dohalský, který také pocházel z Chodska, ze starého šlechtického rodu s husitskými kořeny, které sahaly až k Bořkovi z Miletína. Dohalský otcí otevřel přístup do pražské intelektuální společnosti. Celá rodina Dohalských byla s první republikou velice spojena, Zdeněk byl novinářem v Lidových novinách, jeho bratr byl svatovítským kanovníkem a další bratr diplomatem. Za nacismu pak celá jejich rodina byla perzekvována a Zdeněk Bořek Dohalský byl zastřelen v koncentračním táboře.

Lidé kolem Lidových novin, to byly samé i později známé osobnosti.

Ano, patřili k nim třeba Ferdinand Peroutka, Saša Jílovský, Viktor Fischl, Jaroslav Stránský, Eduard Bass, a ovšem bratři Čapkové.

Čapkové se pro tvého otce stali později téměř osudem.

S Karlem Čapkem samotným se otec setkal jenom několikrát. Od mládí byl ale velkým obdivovatelem Čapkových spisů. Vždycky říkal, že když nastupoval do Prahy na studia, vezl si s sebou v dřevěném kufříku, jaký tehdy nosili branci, trochu prádla a první knihy Karla Čapka. Dobře si vzpomínal na jedno setkání s Čapkem asi rok před spisovatelovou smrtí. Chystala se

velká výstava o české knize v zahraničí, mezi jejíž pořadatele otec patřil. To setkání otci trochu narušilo dosavadní představy. Čapek byl tehdy ironický, kriticky se vyjadřoval o svém bratru Josefovi a také si stěžoval na nepořádek ve své knihovně. Otec mu řekl: „Pane doktore, já jsem knihovník a mám ve své knihovně také nepořádek. Kdybyste ale měl zájem, tak bych vám pomohl knihovnu uspořádat.“ Čapek se na něj podíval a pravil: „No, pane doktore, radši si udělejte pořádek v té své knihovně.“

Po Čapkově smrti navrhl Ferdinand Peroutka rodině, aby pověřila mého otce uspořádáním Čapkovy literární pozůstalosti. Tehdy se zdálo, že to bude jednorázová záležitost, přehlédnutí rukopisů a korespondence. Pak se ukázalo, že archiv je tak rozsáhlý, že jeho zpracování bude vyžadovat dlouhodobou, velice pečlivou a systematickou práci. Pro otce z toho vyvstal celoživotní úkol.

Otec se ale Čapkem nikdy nemohl zabývat jako hlavním povoláním. Jaké měl tedy možnosti na čapkovském díle pracovat?

Skutečně to tak bylo. Zabýval se Čapkem čtyřicet let, až do své smrti, ale nikdy to nemohl dělat jako svoji hlavní profesi. Vykonával různá úřednická povolání. Po roce 1945 se dostal na ministerstvo kultury a informací, odkud pak musel po komunistickém puči odejít, až skončil jako bibliograf v Národní knihovně v Klementinu. Tam se tenkrát ukrývalo hodně politicky nežádoucích lidí – pamatuji si, jak mi tatínek ukázal vdovu po popraveném Vladimíru Clementisovi; šibenice byly tenkrát pro mě něčím z historických vyprávění, tak jsem se jako kluk zachvěl, jako by na mě samého sáhl kat. Můj otec byl člověk neobyčejně vzdělaný, pečlivý a pracovitý a Čapkem přímo žil a dýchal. Měl něco z čapkovské plachosti a skromnosti, a také velmi vlídný a laskavý humor. Moje matka mu v této práci nesmírně pomáhala, vyhledávala články v archivech a přepisovala na stroji mnoho textů. Doba nebyla pro tuto práci zrovna příznivá. Po Čapkově smrti přišla okupace, zavřely se archivy a zavedla restriktivní opatření v knihovnách. Otec díky tomu, že tam všude měl mnoho známých, mohl i přes nacistický zákaz do archivů chodit a vyhledávat Čapkovy články. Některé Čapek publikoval pod pseudonymem a šiframi, takže to byla často téměř detektivní práce. Otec vyprávěl, jak mu

při tom vyhledávání pomáhala i intuice a sny. Několikrát se mu zdálo, že mu Karel Čapek našeptává jména časopisů, a to vedlo často k překvapivým objevům. Také když připravoval materiál pro knížky, rozložil si někdy před sebe všechny ty texty a představoval si, jak vedle něj stojí Čapek a radí, jak to dát dohromady. Byl to neobyčejný příklad věrnosti jedné postavě, jedno-mu autorovi. Mnoho knih, které svět zná pod Čapkovým jménem, Čapek za svého života nikdy nespatriřil; nebýt otcovy celoživotní práce, větší část těchto textů by zůstala v „literárních hřbitovech“ starých časopisů nebo v Čapkově archivu nevydaných rukopisů. Otcovo jméno bylo přitom skryto malým písmem v ediční poznámce. S tou prací byly spojeny i nečekané dobrodružné příhody. Část čapkovského archivu byla za okupace uschována v jedné bance a část měl otec doma. Po jednom náletu koncem války zůstala blízko našeho domu nevybuchlá bomba a všichni museli opustit příbytky. Otec se ještě proplížil domů a jako jedinou věc odnesl Čapkovy rukopisy a poznámky. Nebyl to tedy pro něj objekt chladného vědeckého zájmu, ale jakési osobní vyznání, pro které byl schopen se obětovat.

Jak nacisté, tak komunisté nepatřili k Čapkovým příznivcům. Jak to bylo s editorskou čapkovskou prací po válce?

Velkým dnem v životě mých rodičů bylo otevření Muzea bratří Čapků v Malých Svatoňovicích v červnu roku 1946 za účasti prezidenta Beneše. Tehdy to byla jakási národní manifestace na oslavu svobody po skončení války. Rodiče na to často vzpomínali jako na nejkrásnější den svého života. Po krátké poválečné oblevě přišla padesátá léta, kdy se Čapek prakticky přestal vydávat. Teprve když přišel signál z Moskvy, že sovětská literární historikové se jím začali zabývat, museli začít i čeští soudruzi „buržoazního humanistu“ více tolerovat a vydávat. Něco z jeho díla však muselo čekat teprve na rok 1968, něco dokonce na rok 1989. Po dlouhou dobu byl otec předsedou Společnosti bratří Čapků, která přežívala na okraji toho, čemu dnes říkáme šedá zóna. Její činnost byla minimální, ale přesto pořádala občas přednášky, kde se scházeli lidé, pro něž byl Čapek víc než předmět bádání. Přednášeli tam i ti, kteří tenkrát jinde přednášet nemohli a kteří se později zapsali významně do kulturního a politického života, jako Václav Černý nebo Jan Patočka. Rodiče

mě z nějakého zvláštního důvodu brali na tyto přednášky už jako velmi malé dítě. Samozřejmě, že jsem ničemu nerozuměl, ale pokud si pamatuji, líbila se mi ta atmosféra v sále plném dospělých lidí. V tomto prostředí jsem tedy do sebe „nasával“ kulturní atmosféru.

Když si trochu spočítám data, nebyli v době tvého narození tví rodiče právě nejmladší. Jaký to mělo vliv na styl tvé výchovy?

Ano, moji rodiče byli spíš ve věku prarodičů, takže má „rodová paměť“ je vlastně o generaci starší než u mých vrstevníků. Naši spolu sice chodili od osmnácti let, brali se však po třicítce a třináct let marně čekali na dítě. Když jsem se narodil, bylo mamince čtyřicet pět let a otci skoro padesát; už tenkrát se to považovalo za „nežádoucí věk pro těhotenství“ a někteří mamince radili potrat. Porod byl skutečně těžký a na fotografii z matčiných padesátin vidím, jak tenkrát – jak mi později vyprávěla – na ni dolehly obavy, že v takovém věku má tak malé dítě. Vyrůstal jsem kompletně mezi dospělými. Otcův jediný bratr byl bezdětný, maminka sice pocházela z šesti dětí, ale tři její sourozenci zůstali svobodní. Jen jeden bratr, hrdina protinacistického odboje, umučený za války gestapem, po sobě nechal malého syna. Taková rodinná anamnéza znamená atypické dětství. Moji rodiče mi věnovali obrovské množství lásky a péče. Matka nikdy nechodila do práce; pomáhala sice hodně otci, ale především se věnovala mé výchově. Vyrůstal jsem v dostatku, v krásném velkém bytě plném knih, soch a obrazů. Maminka byla krásná a ušlechtilá žena s velkým sociálním cítěním – měla zvláštní charisma v tom, že se jí lidé často s velkou důvěrou svěřovali se svými osobními problémy. Bylo to skutečně neobvyklé, protože to byli často i úplně cizí lidé při cestě tramvají, kteří jí „z ničeho nic“ začali vyprávět svůj životní příběh a své bolesti. Lidé mi často říkali, že z téhle paní vyzařuje zvláštní laskavé světlo. Maminka na rozdíl od otce neměla akademické vzdělání, měla však úžasné rozvinutou jakousi „inteligenci srdce“. Dovedla naslouchat srdcem, vcítit se do druhého a každého uměla potěšit a povzbudit.

Neměli bychom „psychoanalyticky vytěsnit“ otce. Co ti připadá jako jeho charakteristická vlastnost?

Také pro otce, který byl přesvědčením masarykovský humanista a spíše pozitivista s typicky prvorepublikánským odstupem od náboženství, církve a všeho, co přesahuje okruh rozumu, však nebyl rozum vším. Otec měl jeden zvláštní dar, dar intuitivního chápání, ba zvláštního vhledu do budoucnosti. Zmínil jsem se o tom už v souvislosti s čapkovským bádáním, ale v příbuzenstvu se vypravovalo, jak otec uprostřed okupace předpověděl a dal zapsat, že válka skončí 8. května 1945. Později mi s trochou plaché sebeironie naznačil, že v den mého narození viděl mé „sudičky“ a co mu napověděly o mém osudu.

Rodiče věnovali maximum svého času mé výchově, dostával jsem odma-lička spoustu podnětů nejen k přemýšlení, ale i podnětů citových a estetických; byli však dost moudří a zralí, aby si dali pozor na to, aby mě příliš nerozmazlili. Probudili ve mně vášeň poznávat, která mě nikdy neopustila, a dali mi zakusit bezpečí a krásu domova. Otec, od rána do noci ponořený do čapkovského bádání, se mi ovšem mohl plně věnovat hlavně o nedělích a o dovolené: to jsem už jako docela malý chlapec scestoval na jeho zádech obrovské množství českých hradů a jiných památek, galerií, muzeí a výstav, kde jsem vášnivě hlтал výklady průvodců i otcova doplňující slova. Odtud asi má celoživotní příchyllost k historii a všemu, co s ní souvisí.

A co ostatní příbuzní?

Ohromný vliv měl na mě matčin bratr, strýc Josef. Byl starý mládenec a celou svou touhu něco hodnotného předat další generaci zaměřil na mě. Vnímal jsem jeho staromládeneckou volnost, kterou se občas holedbal – byl to „svobodný pán“ – jako nějakým šlechtickým predikátem; dost možná je tam jakýsi nevědomý předobraz mého vlastního celibátu. Ačkoliv neměl vysokoškolské vzdělání, byl neobyčejně široce vzdělaný – na něm jsem viděl, co znamenalo rakouské klasické gymnázium. Ještě dlouho před školou jsem uměl trochu číst a psát a můj strýc mě zasvěcoval prvními krůčky do latiny a řečtiny. Vyprávěl mi české pověsti i antické báje. Také se velmi snažil vyvážit jed-

nostrannost humanitního vlivu mé výchovy z otcovy strany, probudit ve mně zájem o přírodu a přírodopis – chodili jsme spolu na dlouhé výlety do lesa, kde mi vyprávěl o rostlinách i zvířatech. Také mě vodil do přírodovědných sbírek muzeí a po návratu jsme vždy dlouze listovali v Brehmově přírodopisu a v encyklopediích ptáků, ryb, zvířat, rostlin i nerostů. Musel však konstatovat, že jsem se nevyčerpitelně „potatil“: historie mě vždy zajímala mnohem víc než příroda, literatura víc než biologie, galerie obrazů víc než mineralogické sbírky. Byl můj nevyčerpatelný baby-sitter, když rodiče chodili do společnosti, a sotva jsem začal chodit, trávili jsme spolu všechny soboty v roce a část prázdnin až do mé puberty i dlouho potom, i když ne už tak často. Zvlášť v určitém věku je pro chlapce důležité mít pozitivní mužský vzor ještě vedle otce, mít někoho, komu se lze svěřovat i s věcmi, o nichž se – zvláště v jistém věku – přece s rodiči nemluví. Ještě více než rodiče mě vždycky bral jako dospělého, rovnocenného partnera, nic přede mnou nehrál, dovedl mi říct i kritické slovo – to všechno jsem velmi oceňoval. Až později jsem ve středověké rytířské literatuře objevil, jak důležitou roli tam často hraje pro mladíka matčin bratr.

Chodili jsme často spolu od mých nejmladších let do divadla a do kina, učil mě zpaměti mnoho básní, árií a divadelních výstupů. Nejvíce se ovšem ztotožňoval se Cyranem z Bergeracu (snad tam byla také nějaká historie zklamané lásky) a varoval mě před každou povrchností nezapomenutelnými verši: „Já v srdci nosím své elegance květ...“ Ano, ideál rytířství, který mým životem prochází jako určitý stěžejní obraz, byl v mém životě patrně poprvé ztělesněn strýcem Josefem.

Byl také patrně prvním, kdo se mnou mluvil o náboženství. Nebyl praktikujícím katolíkem, ale rád vzpomínal na jednoho svého katechetu a období ministrování. Myslím dokonce, že se jednou zmínil, že jeho matka by byla bývala ráda, kdyby „šel na kněze“. Kritizoval přede mnou církve jako mnozí, kteří vyrůstali kolem roku 1918, ale ateistou se nestal. Pamatuji si na jeho slova: „Někdo tomu říká Bůh, jiný příroda, respektujme se navzájem.“ To už bylo v těch padesátých letech, kdy oficiálními tlampači doby bylo náboženství označováno za projev duševní zaostalosti a nástroj společenské reakce. Byl to tedy jakýsi krůček na cestě k pozitivnějšímu pohledu na víru a věřící.

Strýc byl vášnivý vlastenec a asi právě od něho jsem poprvé slyšel o Husovi, Žižkovi, Komenském. Bavívali jsme se také o politice, a byť bylo riskantní, že něco dětsky plácnu ve škole, poslouchali jsme pravidelně v hlubokých padesátých letech londýnský rozhlas, dokonce mě naučil v rámci „klasické výchovy“ s pomocí vatikánského rozhlasu latinské mešní modlitby. Mnohem později, kolem mé dvacítky, se dost zlobil na mou konverzi ke katolictví, ale za pár let se s ní smířil a v jednom z posledních hovorů mě zapřísahal, abych, když už v té církvi jsem, tam působil v tom směru, aby církev byla tolerantní k jiným názorům a aby katolíci přestali považovat Husa za kacíře. Tento horlivý čtenář trpěl celé své stáří zhoršováním zraku a zemřel ve slepeckém ústavě, když mi bylo dvacet šest let. Velmi si vyčítám, že jsem se mu v posledních letech života nevěnoval tak jak on mně, když jsem byl malý chlapec.

Kdo ještě patřil do okruhu rodinných přátel v době tvého dětství?

Vzpomínám si na časté návštěvy u příbuzných bratří Čapků v čapkovské vile na Vinohradech, zejména u paní Olgy Scheinpflugové, na její přátelství s naší rodinou. Ke mně měla zvláště hezký vztah, protože s Karlem Čapkem děti neměli, a tak mě v určitém smyslu psychologicky adoptovala. Do čapkovské vily, která byla prodechnuta něčím zvláštním, jsem se vždy velice těšil. Otec mi tam ukazoval sál „pátečníků“, ve kterém se za první republiky scházivali intelektuálové kolem prezidenta Masaryka. Na Masarykovo křeslo nesměl od prezidentovy smrti nikdo usednout a stále na něm byla kytička. Paní Olga se pak pokusila po válce tradici ještě jednou obnovit a místo prezidenta Masaryka tam chodíval jeho syn Jan. Můj otec se na těchto schůzkách také podílel. Někdejšího významu však tato setkání samozřejmě již nedosáhla. Několik dní před únorovým převratem v roce 1948 tam přišel Jan Masaryk a všechny prosil, aby stáli při sobě, protože mohou přijít věci, které budou pro české dějiny něčím horším než Bílá hora. Tehdy ho otec viděl naposled, protože desátého března tragicky a záhadně zemřel. Otec mi jednou před smrtí předal tajemství, které mu v roce 1948 svěřila paní Olga, že jí totiž bezprostředně po Masarykově smrti volal jeho komorník a stačil jen říci „ale nebyla to sebevražda“, a hovor byl přerušen.

Otcovým blízkým přítelem a někdejším kolegou byl básník František Hrubín, ke kterému jsme tradičně chodili v předvečer Štědrého dne. Od něj jsem si vždy odnášel hromádku jeho knížek pro děti s věnováním. Miloval jsem návštěvy, a až ve školních letech jsem pochopil, že lidé, kteří patřili do okruhu otcových přátel a známých a které jsem s ním potkával – Vladimír Holan, Jaroslav Seifert, Jiří Langer, Adolf Hoffmeister, František Kupka a mnozí další – patří k známým jménům české kultury. Do našeho bytu přicházelo také hodně čapkovských badatelů z ciziny: z Polska, Ruska, později i z Japonska a Ameriky. Otec se ovšem se stejnou pečlivostí věnoval profesorům slavných univerzit jako mladým českým studentům, kteří si připravovali své diplomové práce nebo chtěli nahlédnout do něčeho z čapkovského archivu. Tehdy jsem se asi také poprvé setkal s Václavem Havlem, na kterého si z té doby ovšem nepamatuji, ale otec, když se Havel stal v polovině šedesátých let známým dramatikem, vzpomínal, jak u nás byl jako velmi skromný mladík zajímající se o Josefa Čapka.

Jak jsi se cítil jako osamělé dítě ve světě dospělých?

Od velmi raného dětství jsem se směl účastnit hovorů dospělých, a protože jsem se prakticky nestýkal s dětmi – mnoho pokusů poslat mě hrát si mezi děti skončilo tím, že jsem se brzy vrátil unuděný – připadalo mi to docela samozřejmé. V domácím salonu uprostřed zajímavých návštěv a hovorů dospělých, které doznívaly v mém snění a fantaziích, byl můj bohatý, mnohobarevný a milovaný svět. Když se blížila doba školní docházky, usoudili rodiče, strýc a tety, že si musím zvyknout na děti, a poslali mě na rok do „mateřské školky“ na nábreží u Mánesa. Byl to jednoznačně nejstrašnější rok mého života – ze zajímavého světa dospělých, jejich řečí a zájmů jsem se cítil náhle vyhnáný jako z ráje do nudného světa dětí, s nimiž jsem si neměl co povídat a co sdílet, cítil jsem se ponížený a opuštěný. Těžko jsem si zvykal na jednotný režim s poledním spánkem, uniformy, chození ve štrúdlu a společné vlastnictví hraček, které byly anonymní, protože byly všech a ničích. Zoufale jsem stál u okna a hleděl na hodiny na Černé věži Mánesa, až se přiblíží čas, kdy si pro mě matka přijde. Až hluboko do dospělosti trvala řada traumat z tohoto pokusu udělat z individualistického dítěte příslušníka

stáda; skoro dvacet let jsem instinktivně zavíral oči, kdykoliv jsem jel kolem věže Mánesa. Nesnášel jsem vůni koprové omáčky, která mi připomínala ošklivou společnou jídelnu, a květinové vzory na látce, neboť mi asociovaly uniformní tepláčky ze školky. Můj hluboký odpor k uniformitě, kolektivismu a socialismu má své rané kořeny asi zde; nutno dodat, že koprovou omáčku už snáším.

Je to pro tebe dosud tak trpká vzpomínka?

Už ne tolik, hlavní uzel je rozmotán. Víš, proč to asi byl pro mě tak silný zážitek?

Možná jsem tam poprvé prožil tu dvojznačnost dětství, zakusil si také jeho tíhu. Jsem i ze své psychoterapeutické praxe přesvědčen o tom, že dětství, i to „nejkrásnější“, je jedno z nejtěžších období života. Tu jeho tíhu si zpětně ve vzpomínkách nejčastěji zakrýváme mýty všeho druhu a svá zranění a smutky z doby dětství důkladně vytěšňujeme. Vždyť je to doba, kdy svět je na malého človíčka příliš velký. Já jsem měl to štěstí, že inteligentní a pozorné rodinné prostředí mi pomáhalo zvládat složitost světa a navíc ve mně probudit ve velmi raném stadiu přímo vášeň pro přemýšlení, vyrovnávání se se záhadami, které traumatizují, když je člověk na počátku své cesty před jejich komplikovaností ponechán sám. Ale ten „cizí svět“ mě přece jenom „dostal“, když jsem se ocitl mimo rodinné zázemí v té první instituci socialistického státu, kterou jsem poznal na vlastní kůži.

Ten pobyt v mateřské školce byla asi pro mě první z obrovské řady situací, které pokládám pro svůj život – ale možná to platí obecně pro každý lidský příběh – za „archetypální“: totiž přechod z jednoho světa do druhého. Tento první přechod jsem nezvládl, zaplatil jsem asi daň za zážitkovou bohatost mého domácího prostředí. Obyčejně člověk – a už malý človíček – vychází z „malého“ světa do většího, bohatšího, komplikovanějšího, zajímavějšího. Pro mě ten první přechod byl přechodem do chudšího a nudnějšího světa.

Je to důležité, je-li náš nejstarší dětský svět skutečně hodnotný množstvím podnětů a přítomností lásky; o to traumatictější však může být jeho náhlá ztráta, byť dočasná. Dítě totiž jinak prožívá čas a nechápe „dočasnost“. Nad životopisem Nietzscheho jsem si uvědomil, co pro něj asi znamenal ten pře-

chod z krásného otcovského světa venkovské fary do nudného, staropanensky měšťáckého světa „naumburských ctností“ a vojensko-klášterního drilu gymnázia Pforta, navíc poznamenaný nemocí a smrtí jeho otce. Možná jeho fascinace „smrtí Boha“ a nenávisť k světu měšťácké morálky měla kořeny tady. Podobně působí „vyhnání“ malého Freuda z prostějovského domu dětství, spojené se separací od chůvy, která ho zasvěcovala do mateřsky mytického světa moravského lidového katolicismu, navíc zatížené představou, že tato žena snad byla obviněna ze zlodějství. Nevyrovnával se Freud celý život s náboženstvím jakožto infantilismem, protože jeho vlastní náboženský život byl traumaticky ukončen v dětinském stadiu? Celý život měl hluboce ambivalentní vztah k náboženství, byl jím přitahován jako motýl plamenem, a zároveň se mu nutkavě a křečovitě bránil, byť tento svůj odpor perfektně racionalizoval.

Jak to bylo u vás doma s náboženstvím?

Vyrůstal jsem bez systematické náboženské výchovy. O náboženství se u nás moc nemluvalo, rodiče nebyli praktikující katolíci a měli pouze občanský sňatek. Dali mě však pokřtít, a dokonce v den mého narození tatínek zapálil velkou svíci v kostele Panny Marie Vítězné před oltářem Pražského Jezulátka. Dnes bych řekl, že rodiče byli v jakési šedé zóně mezi ateismem a tím, co nazývám „plachou zbožností“. Do kostela se nechodilo, nicméně etická, estetická, prostě celková kulturní atmosféra naší rodiny byla prosycena křesťanskými hodnotami, které přece – byť poněkud „anonymně“ a zředěně – předpokládal a obsahoval i ten masarykovsko-čapkovský sekulární humanismus. Vnější tlak komunismu tenkrát slušné lidi k tomuto křesťanskému hodnotovému základu spíše instinktivně přibližoval, než vzdaloval. Otcí například velmi záleželo na tom, abychom s velkou pečlivostí a krásou slavili Vánoce a Velikonoce. Vždycky mi dlouze vyprávěl o lidových zvycích a tradicích, které jsou se svátky spojeny. Vyprávěl mi i Ježíšův příběh, podobně jako strýc Josef. Tak jsem se asi poprvé setkal s náboženstvím jako s „kulturním objektem“.

Jednou jsme navštívili Klatovy a tam mi otec ukazoval zázračný obraz Černé Madony, kdysi prý ronící krvavé slzy. To vyprávění mě tenkrát jako

malého chlapce hrozně vzrušilo. Poprvé tam na mě dýchlo zcela zvláštní fascinující a zároveň děsící tajemno, něco, co by Rudolf Otto nazval pocit numinózní. Pokud bych se pokoušel rekonstruovat svůj nejranější náboženský zážitek, sahal by zřejmě až sem. Ten den jsme také navštívili klatovské katakomby se „sušenými jezuity“, a až doma – bylo to v Domažlicích na dovolené – když jsem ležel s rodiči v posteli, mi došlo, že jednou z mých rodičů i ze mě budou takové mrtvolky. Měl jsem z té směsi emocí dost vzrušenou noc beze spánku; moc bych nedal za to, že v té noční spleti silných emocí se ve mně poprvé jako v malém chlapci ozvalo i sexuální puzení, ale možná tím už jen podvědomě chci potěšit psychoanalyticky vzdělaného čtenáře.

Dost často se zabýváš počátky náboženského života člověka očima psychoanalýzy.

Ano, zabývat se jimi teologicky znamená konstatovat, že víra je dar Boží a milost. To je pravda, ale tady asi musíme cudně zmlknout, protože si nemůžeme hrát na to, že bychom viděli Pánu Bohu do dílny.

Ale je možné dívat se na ten proces vzniku náboženského života „zdola“, z té lidské stránky, když člověk uzná, že ta „lidská perspektiva“ asi nebude celé „vysvětlení“ tajemství vzniku víry. A na této rovině nám hlubinná psychologie, totiž taková, která bere v úvahu i úlohu nevědomí, může pomoci mnohému porozumět. Zaprvé: To, co je psychologicky na náboženství nejdůležitější, je víra jako výraz „ontologické důvěry“, otevřeného, pozitivního vztahu ke skutečnosti. Vědomí, že život není jen nesmyslný proud náhod a potíží, neustále něčím ohrožovaný, víra, že život má svou hloubku, a tato hloubka není děsivá černá jáma, naopak, že – řečeno opět slovy Friedricha Nietzscheho – „srdce země je ze zlata“. K této „pravdě“ disponuje člověka zkušenost s dostatkem lásky v nejranějším stadiu života. Zdravá religiozita tento zážitek umocňuje a pronáší ho celým životem jako něco, co nám pomáhá zvládat i ty nejtěžší situace zklamání, zátěže a bolesti.

Nemusíme z toho vyvodit redukcionistický a „materialistický“ závěr, že náboženská víra není „nic než“ psychologický odraz či ideologický převlek tohoto bazálního zážitku, „nadstavba“ či projekce. Můžeme si položit naopak otázku, zda mateřská láska a všechny dětské psychologické zážitky

nejdou „introjekcí božského“, zprostředkováním zkušenosti s věcmi, které leží hlouběji, než kam dosahují naše smysly. Zda to není Bůh, kdo se nám představuje skrze fakta našeho života. Nemusíme si jej – v duchu zvlgari-zovaného platonismu – představovat jako „boha za kulisami“, jedinou reali-tu, která dělá z reality našeho života pouhé stíny. Náš život není vůbec obrán o svou realitu a vážnost, připustíme-li, že je v něm zakomponován „smysl“, nepodmíněný smysl, který tam my nekladáme, nýbrž objevujeme.

A zadruhé: Vznik představy Boha u jednotlivého člověka vždy nějak sou-visí se zkušeností otce. Opět to můžeme vidět z obou stran. I teolog, zvláš-tě má-li bohaté pastorační zkušenosti, připustí, že individuální představa o Bohu je často poznamenána „projekcí vlastního otce“. A leckdy se najde i psycholog, který se zamyslí nad tím, že zkušenost s otcem může zprostřed-kovat zkušenost náboženskou, že „rodinný román“ je prostředím, skrze něž se Bůh sám představuje a chce, aby otec byl jeho reálným symbolem.

Možná, že dnešní krize tradiční religiozity souvisí nikoliv nepodstatně s tím, že jsme – řečeno slovy Mitscherlingovými – „společnost bez otců“ a málo otců zprostředkovává tuto archetypální zkušenost s moudrou, laska-vou autoritou, skýtající bezpečí, ale zároveň povzbuzující dítě k vlastnímu zrání a přebírání odpovědnosti. Když mladé konvertity uvádím do modlitby Otčenáše, uvědomuji si, že mnozí z nich nemají prvé slovo této modlitby kry-to zlatem osobní pozitivní zkušenosti. V jejich životě chybí pořádný otec. Někdy je za tím slovem „otec“ prázdno, jindy spíše zraňující karikatura. Někteří lidé mají potíže navázat vztah k Bohu také proto, že jim chybí lidská zkušenost, která by mohla být „přirozeným předstupněm“ a mostem k víře.

A viděno z druhé strany: Není nepřítomnost náboženské představy Boha Otce v naší kultuře také faktorem zeslabujícím inspirativní sílu symbolu, který vědomě i podvědomě vychovával muže k otcovské odpovědnosti?

Tím ale asi nechceš tvrdit, že člověk, který nemá dostatečné nebo dostatečně pozitivní zkušenosti s vlastním otcem, je „nábožensky diskvalifikován“?

Samozřejmě že ne. Tvrdím jen, že zkušenost s otcem je vždycky relevant-ní, velice významná pro osobní náboženský vývoj, zejména pro jeho nejdů-ležitější dimenzi, která je skryta v lidském nevědomí.

Někdy naopak vědomí tohoto handicapu, chybění otce, lidi k víře žene; zvláštní kapitolou, přesahující možnosti tohoto rozhovoru, by bylo zamyšlení nad úskalími religiozity lidí, v jejichž životě zcela chyběla zkušenost s otcem či matkou; například mezi kněžími jsem takových lidí poznal hodně.

Ale dnes se setkáváme se snahami o revizi patriarchálního obrazu Boha ve jménu boje za důstojnost ženy.

Mluvili jsme o krizi patriarchálního obrazu Boha, který je skutečně dominující v křesťanské tradici. Patriarchální obrazy Boha jsou pro mnohé lidi dnes stejně nesrozumitelné jako symbol „nebe“ pro člověka, který žije neustále pod střechou a pohled na hvězdy má znemožněný světly velkoměsta. Na to nelze reagovat jen neuváženým „zmodernizováním“ náboženské řeči a symbolů. Je třeba se ptát, jakého duchovního života je vůbec schopen člověk oloupený o zkušenosti s otcem, nebem, porodem a umíráním, živou přírodou a živým posvátným rituálem, který si navíc svůj handicap vůči minulým generacím vůbec nepřipouští.

Mám porozumění pro snahy „feministických teoložek“ o znovuoobjevení mateřské dimenze posvátného – nesouhlasím až tam, kde se archetyp otce, stejně důležitý jako archetyp matky, začne ideologicky cenzurovat a prohlašovat za „nic jiného než“ projekci určitých nespravedlivých sociálních poměrů dávné minulosti. Myslím si, že archetyp otce má hlubší než jen sociální kořeny.

Je jistě pravda, že tento symbol byl mocně zneužíván k marginalizaci ženy a že z kulturně a sociálně podmíněných důvodů sehrál tuto úlohu a zastíňoval jinou důležitou polohu religiozity, a to je spiritualita ženského a mateřského symbolu. Naštěstí v katolickém prostoru to nebylo tak osudové jako v protestantismu; byla tu vždy mariánská spiritualita a mystika, navazující na archetypální starozákonní obrazy personifikované Boží moudrosti a Boží slávy, Boží přítomnosti mezi lidmi, Chochma a Šekina. Jung nadšeně uvítal mariánské dogma, prohlášené Piem XII. v polovině našeho století, jako nejvýznamnější událost dvacátého století a jako náhled svým významem srovnatelný s teorií relativity; tak mu záleželo na tom, aby křesťanská spiritualita přestala vytěšňovat ženství a tělesnost. My, kteří jsme zažili socialistické

hnutí za „emancipaci ženy“, jež bylo ve skutečnosti ponížením a ujařmením ženy, jsme někdy příliš alergičtí na feministické myšlení Západu a feministickou teologii. Náš pohled spojuje ostře kritické až sarkastické vidění jednostranností a úskalí radikálního feminismu se zátěží vlastních předsudků. To by však byla samostatná kapitola.

Vraťme se k tvé teorii o souvislosti vzniku náboženských představ se zkušeností s otcem. Je to pro tebe jenom teorie, nebo sis něco takového uvědomil ve vlastní životní zkušenosti?

Ne, nevyčetl jsem to jen z knih, „ptal jsem se cest“. Zaznamenal jsem to v životních příbězích mnohých lidí, které jsem doprovázel na cestě víry, a zpětně jsem si to uvědomil i na vlastním příběhu. Jsem rád, že ve vztahu ke svému otci jsem to mohl i verbalizovat. Rok před otcovou smrtí, když jsem byl na vojně, jsme si vyměnili dopisy shrnující náš celoživotní vztah.

Poděkoval jsem mu, že mi – ač „ateista“ – pomohl k víře a dal mi vlastně tu nejlepší „náboženskou výchovu“ tím, že mi byl dobrým otcem. Tím, že vyslovuji-li první slovo Otčenáše nebo medituji o vztahu Otce a Syna v trojičním dogmatu, vím, co to slovo znamená. Je v mém životě kryté zlatem hluboké zkušenosti ze vztahu mého otce ke mně. „Tím jsi pro mě udělal víc, než kdybys do mě vtloukal katechismus,“ napsal jsem mu.

A více – oceňoval jsem i poctivost, s níž se můj otec jako mladý člověk z důvodů svého svědomí v roce 1918 rozešel s církví. Kdyby to nebyl udělal a „ze společenských důvodů“ udržoval „křesťanskou výchovu“ a snažil se mi předávat něco, v co by sám nevěřil, jak se to v mnoha rodinách dělo, tehdy bych asi víru nemohl přijmout, anebo by bylo na mně se s takovým náboženstvím rozejít. Jeho upřímné opuštění církve uvolnilo prostor pro mé upřímné nalezení víry a církve o půl století později, když jsem byl přesně tak mladý jako tenkrát on. I to jsem mu napsal, s dodatkem, že i když víra je velice osobní věc, mám jakýsi pocit, že tento dar nesu trochu i „za něho“.

O těch věcech jsme pak spolu spíš cudně mlčeli; taková vyznání se dají spíš napsat než „prohovořit“, a to asi jen jednou za život. Ale pamatuji se, že můj otec krátce před svou smrtí se mnou byl v kostele svatého Ignáce, a když

jsem se při odchodu ohlédl, viděl jsem ho poprvé v životě klečet; nic jsem k tomu neřekl. Ale mlčeli jsme o tom spolu.

Vraťme se do doby tvého dětství. Tam tě otec přece jen trochu seznámil s křesťanstvím, i když spíše, jak ses zmiňoval, jako s částí kulturního odkazu minulosti.

Otec mě dokonce někdy brával na velikonoční obřady a vykládal mi jejich smysl. Chodili jsme na Velký pátek poslouchat Stabat Mater do kostela sv. Jakuba – otec tvrdil, že i když nechodí do kostela, na Velký pátek by nikdy nejedl maso – a na Zelený čtvrtek jsme chodili do katedrály na obřad omývání nohou dvanácti starcům.

Po obřadech bylo tehdy zvykem zpřístupnit veřejnosti arcibiskupský palác. Na vlastní oči jsem tak mohl vidět tehdejšího kapitulního vikáře Stehlíka a různé jiné baculaté žoviální preláty. Až po letech jsem se dozvěděl zajímavou životní historii tohoto předního představitele tehdejšího kolaborantského sdružení Mírového hnutí katolického duchovenstva. Relata refero. Byl to za první republiky velmi nadaný student, poloviční žid, nadšený konvertita ke katolictví. Vystudoval nejen teologii, ale také právo, studoval i ve Francii a byl celý život velký frankofil. Za německé okupace dostal strach, že by se jako částečný neáriec mohl dostat do koncentráku, a tak jako projev loajality sloužil slavné rekviem za padlé německé vojáky. Inu, nic špatného to samo o sobě nebylo, ale po válce dostal zas strach, že by za tento projev loajality k Němcům mohl být popotahován, a tak jako mnoho kolaborantů s nacisty a lidí s máslem na hlavě se počal horlivě přátelit s komunisty, kteří právě tyto lidi dovedli báječně využívat. Po komunistickém puči a odvezení arcibiskupa Berana do internace se stal prakticky pánem diecéze, zdecimované útlakem, a jeho jedinou povinností bylo dělat v obrovském prázdném arcibiskupském paláci Potěmkinovu vesnici pro zahraniční návštěvy. Zlé svědomí – byl to velmi inteligentní člověk – a pocit samoty, kterou sdílel jen se svým psem, zaháněl alkoholem a občas zval do paláce hladové umělce z malostranských hospod, které hostil ve stylu renezančních trachtací, aby ho bavili, neboť tvrdil, že „má rád sranděru“. Po projedených a propitých nocích jim prý sloužil ráno mši v arcibiskupské kapli v plné parádě. Když

přišel v polovině šedesátých let do paláce biskup Tomášek jako apoštolský administrátor, a zejména když nastal rok 1968, stahoval se v paláci do ústraní. Poslouchal francouzský rozhlas a jako jeden z mála tvrdil, že brzy přijdou Rusové. Když Rusové přišli a komunisté obnovili kolaborantské kněžské sdružení pod firmou Pacem in terris a opět ho zvali ke spolupráci jako osvědčeného borce, už se přemluvit nedal a brzy umřel v samotě. Zda se stačil kát a je dnes v nebi, nevím.

Mé druhé přímé setkání s katolickou církví – také zřejmě ještě v předškolním věku – bylo dost traumatické. Byli jsme jednou s rodiči na Svaté Hoře, a zašli jsme dokonce do sakristie. Tam na mě velmi nevlídně zahučel kostelník, abych si sundal čepici, což jsem asi z roztržitosti nad nezvyklým prostředím zapomněl udělat. U nás doma nikdy nikdo na nikoho nezvyšoval hlas. Vůbec jsem neznal jiné než velmi laskavé a slušné jednání. Hrozně jsem se urazil, vyšel jsem ven a dal jsem si slib, že do žádného katolického kostela už nikdy v životě nepůjdu. Z opatrnosti jsem ale dodal, že „kvůli památkám“ mohu učinit výjimku. Dost dlouho jsem to dodržel. Po letech jsem na to zapomněl a teprve po konverzi jsem si jednou udělal pouť na Svatou Horu, kde jsem se pomodlil za toho kostelníka a omluvil se Matce Boží.

Ale nepředbíhejme. Jak vypadala tvoje školní léta? Co tě tehdy nejvíc zaujalo? Čím jsi chtěl být?

Pokud si pamatuji, nejdřív jsem chtěl být ledním medvědem a pak jsem trochu slevil na polárního badatele. (Když jsem to nedávno řekl před naším kostelníkem, odpověděl mi, že v ledovém kostele Nejsvětějšího Salvátora se mi i toto přání svým způsobem splnilo.)

Mé dětské zájmy se vždy týkaly věcí vzdálených v prostoru nebo čase a často byly nějak spojeny s literaturou. V první třídě, protože jsem uměl psát a ve škole se nudil, jsem sepsal fiktivní cestopis, který jsem nadepsal Věda o Severu. Pak jsem se nějakou dobu zajímal o astronomii, chodil do kroužku do planetária a učil se poznávat souhvězdí. Rodiče i strýc podporovali všechny moje zájmy, a tak jsem chodil do kroužků kreslení, soukromě na hodiny zpěvu a podobně. Přijali můj odpor ke sportu a hrám – hodiny tělocviku a „dílnských prací“ byly pro mě nejúpornější, protože jsem byl

strašně tělesně neohrabaný – a pouze jedna teta mi stále vytýkala, že jsem se nikdy nepral, nehrál fotbal a nerozbil žádné okno jako pořádný kluk. Když to její kázání uprostřed rodiny trvalo dlouho, zdvořile jsem vstal, přistoupil ke skleněné výplni pokojových dveří, rozkopl je a zase si klidně sedl na své místo. Při té příležitosti jsem dostal od otce jediný pohlavek v životě, ale už byl navždy pokoj a já jsem se mohl nerušeně po zbytek života věnovat intelektuálním zájmům. Ke své hanbě přiznávám, že jsem v životě nebyl na žádném fotbalovém ani jiném sportovním utkání. Jen v televizi jsem pravidelně sledoval hokejový zápas Československa proti Sovětskému svazu, ale to nemělo se sportem vůbec co dělat – to bylo politické sociodrama s psychotherapeutickým efektem. Vždy jsem však rád chodil na výlety a túry a později jsem i rád plaval. Teprve po čtyřicátém pátém roce věku se pravidelně věnuji sportu, hlavně plavání a turistice, výjimečně běhám na lyžích nebo jezdím na koni.

Když už mluvíme o tvých intelektuálních a spisovatelských zálibách, musíme se zmínit o tvém husitském období.

Někdy ve čtvrté třídě obecné školy jsem si na dlouhá léta vášnivě zamiloval historii. Zájem o husitství byl mezi zájmy mého dětství nejsilnější. Už kdysi jsem byl s rodiči nebo se strýcem na mnoha památných místech husitství, a strýc Josef mi s velkým zaujetím už odmalička vyprávěl o Husovi. Ale pak jsem se dal zlákat koloritem husitských bitev. Od páté třídy to vyústilo v pokusy o psaní historických románů. Tehdy jsem doslova hltal historickou literaturu, a to nejen romány. Na svou „spisovatelskou činnost“ jsem se začal systematicky připravovat a tehdy otec tyto mé zájmy velice podporoval; vlastně mě tak nenásilnou formou uvedl do metodiky vědecké práce. Naučil mě sestavovat kartotéky a archivy, takže jako malý kluk jsem si udělal kartotéku postav a faktů o husitství. Když jsem ten svůj dětský archiv asi po dvaceti letech objevil, byl jsem šokován, jak byl podrobný. Navštěvoval jsem místa spojená s husitstvím, nalepoval si výstřižky, řadil pohlednice a shromažďoval dokonce prst' z husitských bojišť. Koupil jsem si také slovník staročeštiny a horlivě se do něj zahloubal. Žil jsem téměř ve fiktivním světě a od páté třídy až skoro do maturity se to projevovalo literárními pokusy.

Dal jsem si heslo „Ani den bez řádky“, a opravdu řadu školních let až skoro do poloviny střední školy jsem po škole pravidelně seděl a psal, ve všední den jako ve svátek, i při největším návalu alepoň symbolickou řádku. Napsal jsem dokonce pětidílný historický román Zrání z husitské doby. Poprvé jsem tak také „vstoupil do médií“, protože v jedenácti letech jsem z něj četl v rozhlasovém pořadu pro mládež a vyprávěl o svých koníčkách. Každého pátého července, v předvečer Husova upálení, jsem doma sestavil výstavku obrazů a knih a pak pořádal pro rodiče, sousedy a spolužáky jakousi vernisáž, kde jsem „držel řeč“. Dokonce si pamatuji, že jsem v určitém věku jako chlapec bděl v noci z pátého na šestý červenec a snažil se vžít do toho, co asi mistr Jan prožíval před upálením. Inu, jak to tak vyprávím, musel jsem být dost romanticky potřeštěné dítě. Všichni otcovi známí i moji učitelé a spolužáci po léta brali za hotovou věc, že tady v tom pubertálním chlapci vyrůstá příští historik husitství a spisovatel historických románů. Věci se pak uspořádaly hodně jinak, ale v určitém smyslu jsem toho tehdejšího chlapce v sobě nikdy nezradil a nestydím se za to.

Tím se časově pomalu dostáváme k citlivému, ale z hlediska čtenáře jistě zajímavému období tvé puberty.

Určitým způsobem jsem se asi svou literární činností „vypsal“ z problémů, které jinak dospívající kluk má. Kolem puberty jsem v otcově knihovně našel i spisy Sigmunda Freuda a jednu populární učebnici o psychanalýze. Zhltnal jsem to a velmi mě to zaujalo, dokonce trochu víc, než když jsem předtím našel nějaký časopis s akty. Z psychoanalytické literatury jsem toho v životě dost přečetl, a vlastně to začalo touto velmi ranou četbou. Těžko říci, z kolika procent a jak jsem tomu tenkrát rozuměl. Asi to nějakým způsobem poznamenalo můj psychosexuální vývoj, protože jsem k této oblasti získal intenzivní sebereflekující přístup – pozoroval jsem se s jakýmsi „vědeckým“ odstupem – což z člověka málokdy udělá nějakého dona Juana. „Lásky hra osudná“ uchvacuje spíše lidi spontánnější, jejichž emocionální život nebrzdí stálé spekulování o sobě. Já jsem byl celé mládí vyložený introvert. V kontaktu s děvčaty jsem byl spíš stydlivý než iniciativní, ale pak jsem se naučil překonávat své rozpaky vtipnou konverzací, takže jsem byl nakonec u děvčat

dost populární; choval jsem se k nim s takovou rytířskou galantností, na kterou v té době většinou nebyly zvyklé, a tak jsem přiváděl do rozpaků zase je. Býval jsem samozřejmě zamilován a dost dramaticky jsem to vždycky prožíval, ale díky tomu všemu, co už jsem na sebe pověděl, to mívalo spíše „platonický“ charakter a také tak to obvykle skončilo.

Jak na takové dítě reagovalo okolí, především spolužáci?

Inu, na základní i střední škole jsem musel být docela exot. Neměl jsem to lehké. Rodiče se snažili získat mé spolužáky tím, že se u nás konaly různé oslavy s promítáním dětských filmů, tombolou a soutěžemi; měli jsme totiž obvykle různé vymoženosti, které v domácnostech mých spolužáků ještě nebyly, jako domácí telefon a první televizi. Bylo tedy samozřejmé, že to sloužilo i mým spolužákům. Děti věděly, že toho o literatuře a dějepisu vím často o dost víc než naši učitelé, a nejednou jsem škole vyhrál různé soutěže ve slohu a řečnictví. V přírodovědných předmětech jsem však byl zcela průměrný a v tělocviku komická figurka, o níž kolovaly anekdoty. Vědělo se, že nejsme komunistická, nýbrž „reakcionářská“ rodina, a to některé učitele vedlo k zuřivosti, jiné ke skryté sympatii. Když hrozilo, že se stanu objektem agrese pro svoji odlišnost, často se našel nějaký zdatný rváč, který si mě naopak oblíbil a dělal mi „bodygarda“, takže úhrnem vzato, děti mě „braly“ a měl jsem pár dobrých kamarádů.

Vždycky mě inspirovaly postavy opozičníků, „disidentů“, kteří jdou proti davu, proti přesile a moci, proti předsudkům, „veřejnému mínění“ a oficiálním ideologiím. Tak jsem asi vnímal jako kluk i Husa, později Masaryka z doby hilsneriády a rukopisných bojů a Čapka z časů štvanic ulice a tisku v závěru jeho života. Možná, že jedním ze zdrojů mé konverze byl i film Tomáš Becket, kde mě obrovsky uchvátila postava biskupa, statečně stojícího proti králi, barbarským velmožům i kolaborantskému prospěchářskému kléru. Nesnášel jsem nespravedlnost a dovedl jsem se zastat vždycky těch, kterým se křivdilo, učitelé mi říkali „advokát chudých“.

Leckoho asi napadne, jak je možné prožít tak netypické dětství a nestat se přitom zcela autistickým podivínem izolovaným od okolí.

Z takové rodinné anamnézy vyplývá, že jsem se celý život musel prát s určitým pocitem výlučnosti a přílišným zabýváním se sebou samým. S tím jsem trochu pohnul až v psychoterapeutickém výcviku po mnoha letech. Nebyl jsem sice nikdy primitivní sobec, naši mě učili laskavosti k druhým a po matce jsem si do života odnesl schopnost vcítit se do druhých a mít opravdový soucit. Avšak jako jedináček jsem nikdy neměl ten zcela spontánní cit pro druhé a jejich potřeby, který mají v krvi děti z početnějších rodin. Zkušenost dělení se sourozenci otevírá svět jiným způsobem. Byl jsem vždy hodně sebestředný a toho jsem se asi nikdy úplně nezbavil, i když jsem si to později velmi silně uvědomoval a vždycky jsem tím trpěl. Existují poškození a limity, na které si – přes celoživotní úsilí osvobodit se od nich – znovu a znovu zahanbení v sobě samých sáhneme a které musíme nést jako kříž. O co víc mi rodinné prostředí nabídlo v oblasti kultury myšlení, chování a prožívání, o to jsem byl zkrácen ve zkušenosti sdílení a solidarity s vrstevníky – možná, že by mi býval pomohl nějaký dobrý skautský oddíl, ale skauting byl tenkrát zakázaný a „pionýr“ ho přirozeně nenahradil. Spontaneitu mého chování ohrožovala jistá aristokraticko-individualistická sebestylizace; její úskalí jsem prohlédl až po letech, když jsem si uvědomil, že to, co mě dráždilo na jednom z mých duchovních učitelů, je vlastně tento projev sociální nezrlosti, kterého jsem se sám dlouho nedokázal zbavit. Jednoduchost a prostota bývají, ač se to nezdá, plody dlouhé cesty.

Kolem puberty jsem začal vědomě provokovat socialistickou šed' tehdejšího života a byl jsem velmi nekonformní v chování i oblékání. Snažil jsem se o „image“ anglického džentlmena a chodil jsem rád v obleku s vestou a v kravatě, nosil klobouk a deštník, snil jsem o tom, že jednou budu jako správný intelektuál nosit plnovous a kouřit dýmku; musel jsem vypadat dost komicky. Ale spolužáci to pochopili jako projev nonkonformismu a celkem mi fandili, a to stále více. Malé děti bývají na odlišnost více alergické. Na střední škole se nonkonformita a originalita oceňuje více.

O politice se doma nemluvalo?

Z doby, kdy jsem byl asi ve druhé třídě, se matně pamatuji na maďarské povstání. Otec pronášel poznámky o tom, že se i u nás režim brzo zhroutí,

a maminka ho napomínala, aby přede mnou tak nemluvil. Doma se o politice skutečně moc nemluvílo, ale přirozeně se myslelo v čapkovsko-masarykovském duchu. Tušil jsem, že je to v nějakém rozporu s ideologií školy, ale příliš mě to ještě nezajímalo. Někdy kolem šestnácti či sedmnácti se u mě projevil první žhavý zájem o politiku. Určité „znamení odporu“ bylo však už mé křestní jméno, které tenkrát těsně po únoru 1948 dávali svým synům především rodiče, kteří tím chtěli vyznat svou věrnost ideálům první republiky a jejího zakladatele. Opakovaně se mi v dětství stávalo, že když někdo na ulici slyšel, jak na mě rodiče volají „Tomáši“, přišel ke mně, pohladil mě po hlavě a s významným úsměvem směrem k mým rodičům řekl: „Máš pěkné jméno!“ Rodiče mi pak vysvětlili, že se jmenuji po našem prvním prezidentovi, jehož jméno je teď na veřejnosti zakázáno vyslovovat. Když jsem si po matčině smrti prohlížel její zápisky, narazil jsem na záznam, že jsem jí – jako sotva čtyřletý – opáčil na sdělení, že půjdeme k zubaři: „A půjdeme tam legálně, nebo ilegálně?“ A maminka k tomu připsala: rádio!! Ten záznam není tak legrační, jak se na první pohled zdá: tenkrát po celé hodiny rádio přenášelo přímým přenosem monstrprocesy se členy „ilegálních skupin“, kde se zmučení lidé přiznávali k nejstrašnějším zločinům a žádali pro sebe nejprísnejší tresty. V letech mého raného dětství poslali komunisté stovky nevinných lidí na popraviště a statisíce do věznic a koncentračních táborů; mezi prvními popravenými byla i dobrá známá mého otce a zejména mé tety, dr. Milada Horáková. Někdy v šestnácti jsem začal pravidelně poslouchat Svobodnou Evropu a číst Ferdinanda Peroutku a Masaryka. Celý týden jsem se těšil na „nedělní zápisník Martina Čermáka“ na Hlasu Ameriky a představoval si, jak asi ten člověk vypadá. Dal jsem si do pokoje americkou vlajku a fotografii Winstona Churchilla. Měli jsme i takovou partu na škole, půjčovali jsme si literaturu a přemýšleli o budoucím demokratickém uspořádání Československa, a dokonce o založení opoziční strany. Chodili jsme s partou stejně smýšlejících spolužáků do místní knihovny a stále debatovali, utvrzovali jsme se v bojovém antikomunismu. K výročí Masarykovy smrti jsme navštěvovali jeho hrob v Lánech; později, v březnu 1968, jsem tam zorganizoval pochod několika stovek studentů. Tento politický zájem byl také jedním z těch prvků, které zatlačily do pozadí mé husitství.

To se už dostáváme stále více do let šedesátých. Co se tehdy v duši středoškolského studenta Halíka dělo?

Předně jsem se začal hodně zajímat o filozofii, a je možné, že jsem se k ní dostal hlavně díky Masarykovi a politice. Četl jsem Čapkovy Hovory s TGM a některé Masarykovy spisy. To byl asi jeden z důvodů, proč jsem se později celkem nečekaně těsně před maturitou rozhodl pro studium nikoliv historie, nýbrž sociologie a filozofie. Začal jsem číst Nietzscheho, ke kterému se v různých periodách života vždy znovu vracím. Dostal jsem se také k Sešitům o existencialismu, které vydával po válce Václav Černý. Mohl jsem se tak seznámit i s existencialistickou literaturou – Camusem, Sartrem, a zejména s Franzem Kafkou. V té době již také začínala divadla malých forem. Byl jsem na jednom z prvních představení Havlova Vyrozumění a Zahradní slavnosti. Moji spolužáci vzpomínají na to, jak jsem na střední škole provokoval, protože jsem měl na Havla oslavné referáty a při hodině češtiny jsem přečetl Čapkovu úvahu Proč nejsem komunistou. Po atentátu na Kennedyho jsem přišel do školy s černou páskou, šel jsem se na americké vyslanectví podepsat do kondolenční knihy a udělal jsem ve třídě smuteční nástěnku; byl z toho pochopitelně skandál. Tehdy už ovšem sympatizovala s opozicí i řada středoškolských profesorů.

Na šedesátá léta se vzpomíná s nostalgií. Byla ta doba skutečně taková, nebo se to dnes trochu idealizuje?

Tehdy skutečně začal navzdory režimu v kulturních kruzích vanout dech svobod. Lidé začínali více poslouchat zahraniční rozhlas, četlo se pašované Tigrídovo Svědectví, všechno se vnitřně a pomaličku i společensky uvolňovalo. Objevovaly se nové filmy a divadla malých forem, výstavy abstraktního umění, pořádaly se tu a tam i přednášky o sociologii, moderní literatuře a filozofii – to bylo dosud neslýchané. Začínaly se hrát Havlovy hry, mluvilo se o pluralitě a svobodě kultury, do toho přišla vlna zájmu o Kafku a existencialismus. Pražský intelektuální svět stále více ožíval. Vycházely Literární noviny a v každém čísle byl nějaký kritický osten, kritika kultu osobnosti. Četly se články a knížky Ludvíka Vaculíka, Milana Kundery, Ivana Klímy